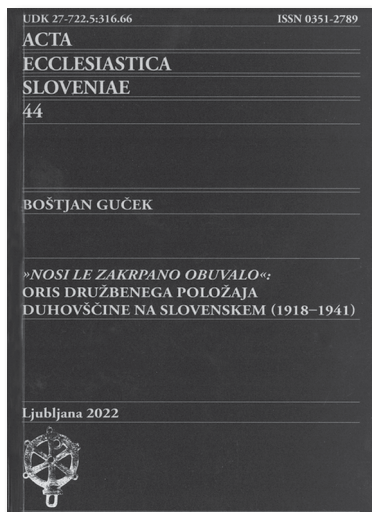

oboroženih formacij protipartizanskega tabora in njegovih obveščevalnih služb, razne resolucije, referati in predavanja, vojaška in politična poročila, razne resolucije, referati in predavanja, dokumenti Uprave policije v Ljubljani in še vrsta drugega gradiva. Upamo, da bodo sodelavci sektorja za posebne arhive pri Arhivu Republike Slovenije, ki so nalogo objave dnevnika in dosjeja zares vzorno opravili, delo nadaljevali in da lahko kmalu pričakujemo objavo naslednjih knjig.

Zdenko Čepič

Boštjan Guček, »Nosi le zakrpano obuvalo«: oris družbenega položaja duhovščine na Slovenskem (1918–1941).

Ljubljana: Teološka fakulteta, 2022, 408 str.

Za slovenske humanistične in družboslovne discipline je bilo od srede 20. stoletja značilno, da so v proučevanju zgodovinskega razvoja in položaja posameznih družbenih skupin svojo pozornost v glavnem namenjale delavskemu razredu in z njim povezanim, predvsem revolucionarnim delavskim gibanjem. V zadnjih dobrih treh desetletjih je zanimanje za to raziskovalno področje manjše, ni pa prišlo do posebej opaznega poglobljanja v problematiko in zgodovinski pomen drugih nosilcev družbene in politične dinamike na Slovenskem. Monografija Boštjana Gučka »Nosi le zakrpano obuvalo«: oris družbenega položaja duhovščine na Slovenskem (1918–1941) je zato posebej dobrodošla, saj se osredinja na slovensko

duhovščino, stan, ki je imel eno najvidnejših vlog v duhovni, kulturni, in socialnogo-spodarski rasti ter političnem življenju Slovencev. Monografija je izšla v okviru uveljavljene zbirke Acta Ecclesiastica Sloveniae, ki jo izdaja Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani.

Boštjan Guček po predstavljeni vsebinski razčlenitvi monografije, kazalu tabel, grafov, prilog, navedbi kratic in krajšav (5–18) ter Predgovoru (19) v Uvodu (21–26) najprej predstavi osnovno usmeritev svoje raziskave – obravnavo družbenega položaja škofijskih duhovnikov. Ti v primerjavi z bogoslovnimi profesorji na Teološki fakulteti, kanoniki, srednješolskimi kateheti, uslužbenci v škofijski pisarni, škofi in redovniki niso živeli v dobro urejenih razmerah, saj niso prejeli državnih plač, medtem ko so za redovnike poskrbele redovniške skupnosti. Odvisni so bili od župljanov, doklad, kongrue (osnovnega najnižjega dohodka, ki ga je prejemal vsak duhovnik, kanonično

nastavljen po ordinariju za izvrševanje duhovniške službe v določeni cerkveni občini) in nagrad. V celotnem obdobju, ki ga obravnava zajema, pravnega in ekonomskega položaja duhovnikov niso opredeljevale sistemske rešitve. Zaradi neurejenih razmer in položaja duhovnikov je prihajalo do raznih odklonov med njimi, njihovo ravnanje pa je beležil dnevni tisk in med duhovniki povzročal napetosti. Avtor posebej opozarja, da duhovniki med vojnima niso bili enovita družbena, socialna in ekonomska skupina. Razlike v duhovniškem stanu so vodile v »razslojevanje, zato lahko govorimo o neke vrste duhovniškem proletariatu, ki pa ni bil vezan na določeno službo ali položaj. Razlike so bile pogojene z razmerami in krajem delovanja, na kar duhovniki običajno niso imeli veliko vpliva. Od župnije do župnije so bile razlike na ekonomskem in socialnem področju. Velik vpliv so imele dajatve bere [kmečka dajatev v naravi župnikom, kaplanom in cerkovnikom – op. J. P.] in nadarbine [dohodki, povezani zlasti z nepremičninami – op. J. P.] ter z njo združena bremena. Pomemben je bil tudi položaj samega prebivalstva. Če je bilo to revno, predvsem v industrijskih krajih, potem so bili tudi prihodki duhovnikov na tistem področju skromnejši.« (22) V Uvodu avtor predstavi še stanje literature in virov, povezanih z opravljeno raziskavo, in utemeljeno opozori, da obstoječa zgodovinska literatura ne odgovarja na vprašanje položaja duhovnikov med vojnima.

Avtor je svoje delo strukturno zasnoval v štirih široko razčlenjenih vsebinskih sklopih. Prvega tvori predstavitev političnih, gospodarskih, socialnih in kulturnih razmer na Slovenskem (v ljubljanski in lavantinski škofiji) v obdobju Kraljevine SHS/Jugoslavije (27–122), drugega razčlenitev cerkvenih razmer na Slovenskem v tem obdobju (123–200), tretji prikazuje položaj duhovščine v obdobju Kraljevine SHS/Jugoslavije (201–286), četrti pa daje vpogled v odnose med duhovščino (287–310). V predstavitvi političnih, gospodarskih, socialnih in kulturnih razmer v Kraljevini SHS/Jugoslaviji avtor oriše splošne značilnosti političnega, pravnega, kulturnega, prosvetnega in upravnega razvoja v prvi Jugoslaviji in na Slovenskem, predstavi razvoj prebivalstva v jugoslovanski skupnosti, njegovo narodnostno sestavo in versko pripadnost. Sledi obravnava razvoja ter idejno- in narodnopolitičnega značaja katoliškega, liberalnega in marksističnega tabora (socialistov in komunistov) in nekaterih manjših strank v omenjenem obdobju. Nadaljnja razčlenitev zajema gospodarske razmere na Slovenskem, valutni in denarni položaj v državi, vprašanje agrarne reforme, obravnavo zadružništva, davčne politike, socialnih razmer, razvoja delavskega gibanja različnih idejnih smeri (v zvezi s krščanskimi socialisti tudi razcepljenost katoliškega delavstva), delavske zakonodaje, zdravstvenih in kulturnih razmer (obenem z vprašanjem ločitve duhov in kulturnega boja), telesnovzgojnih organizacij (katoliškega Orla in liberalnega Sokola ter njunega idejnega značaja in razumevanja njune družbene vloge in političnega pomena), drugih društev, tiska, slovstva, šolskega sistema in prosvetnih organizacij na Slovenskem. Avtor je celostno prikazal družbeni, idejni, politični, gospodarski in kulturni položaj, v katerega je bila vpeta slovenska duhovščina v prvi jugoslovanski državi.

Položaj duhovščine so opredeljevale tudi cerkvene razmere na Slovenskem v obdobju Kraljevine SHS/Jugoslavije. Natančni obravnavi tega pomembnega vidika njenega

položaja se je avtor posvetil v drugem vsebinskem sklopu svojega dela. Opozarja, da se je glede na politične in konfesionalne razmere Cerkev na Slovenskem v jugoslovanski državi znašla v novem položaju. Srečala se je s svojo največjo tekmico, Srbsko pravoslavno cerkvijo (SPC), ki so ji pripadali kraljevski dvor in veliko najvišjih predstavnikov oblasti. Obenem je prešla iz avstroogrškega sistema, v katerem je bil škof ordinarij (redni škof) tudi knez, pri imenovanju škofov je imel odločilno besedo cesar, javna razmerja, če jih primerjamo z obdobjem Kraljevine SHS/Jugoslavije, pa so bila pravno precej dobro določena.

V primerjavi z drugimi verskimi skupnostmi v državi je Katoliška cerkev na Slovenskem močno prednjačila. Ob tem je poudarjala upravičenost delovanja svojih verskih predstavnikov na družbenem, političnem, socialnem, vzgojnem, šolskem in karitativnem področju. Po podatkih iz leta 1939 je imela 533 župnij s povprečno 2077 vernikov na župnijo. Druga največja verska skupnost na Slovenskem je bila evangelijska (augšburške veroizpovedi) s trinajstimi verskimi občinami in s povprečno 1500 verniki. Preostale veroizpovedi (judovska, islamska, evangelijska – reformirana, starokatoliška in grkokatoliška) so imele po eno ali dve verski občini z manj kot 1000 oziroma malo več kot 1000 vernikov. SPC je imela štiri občine s povprečno 960 verniki. Pravoslavni so imeli več občin zato, ker je bilo po večjih mestih v vojašnicah in uradih večje število uslužbencev njihove vere.

Avtor nato opozarja, da je po oblikovanju Kraljevine SHS zaradi novih državnih mej prišlo do upravno-teritorialnih sprememb v ljubljanski in lavantinski škofiji. Ljubljanska je z rapalsko mejo izgubila idrijsko, vipavsko, postojnsko in trnovsko dekanijo, župnijo Bela peč ter sedem hiš v rateški župniji, lavantinska škofija, za slabih 20 odstotkov večja od ljubljanske škofije, pa je precej pridobila s Prekmurjem in slovensko Koroško. Navkljub tem razlikam večjih odstopanj ni bilo. Škofiji sta si bili po številu prebivalstva, duhovnikov in župnij zelo podobni. Zanimiv pa je podatek, da kljub rasti prebivalstva in razmahu verskih združenj, nabožnih družb in bratovščin med svetovnima vojnima niso ustanovili veliko župnij. V ljubljanski škofiji samo pet: Ljubljana - Šiška, Ljubljana - Bežigrad, Litija, Ljubljana - Moste in Rakek, v mariborski pa celo samo tri: Cezanjec, Velika Polana in Maribor - Sv. Jožef.

Pri personalni strukturi Cerkve na Slovenskem avtor posebej opozarja na tisto skupino cerkvene uprave, ki je zanj tudi najzanimivejša in je bila v neposrednem stiku z verniki (božjim ljudstvom) – župnike in njihove pomočnike. V ljubljanski škofiji so v letih 1918–1940 posvetili 348 škofijskih duhovnikov, umrlo jih je 330, 47 jih je ekskardiniralo (zapustilo škofijo) oziroma so odšli v tujino ali v redovno skupnost, 18 pa so jih v škofijo sprejeli iz Koroške, Primorske in različnih redov. V lavantinski škofiji so posvetili 225 škofijskih duhovnikov, umrlo jih je 253, iz drugih škofij (največ iz tržaško-koprske) ali redovnih skupnosti je prišlo 18 duhovnikov. Avtor se ustavi še pri redovnikih, ki so imeli »nenadomestljivo vlogo za duhovni razvoj in podporo dušnemu pastirstvu v molitvi, ljudskih misijonih, spovedovanju, bolnišnicah in sirotišnicah ter sanatorijih, vodenju duhovnih vaj in šolstvu«. (143) Po statistiki iz leta 1939 jih je bilo 846 v 46 redovnih skupnostih, od tega 302 duhovnika v dvanajstih

različnih skupnostih, med katerimi so bili v večini frančiškani in salezijanci. Ženskih redov je bilo šestnajst v 123 skupnostih. V njih je živelo 2272 redovnic, v večini pariških usmiljenk in mariborskih šolskih sester.

Strukturno podobo Cerkve in izvajanja cerkvene službe avtor obravnava tudi z gmotnega vidika njenega delovanja in razvoja. Tu podrobno predstavi instituta beneficijev in patronatov (trajno ustanovljenih cerkvenih služb, povezanih z dohodki, ki jih zagotavljajo ustanovitelji beneficija). Vrne se še na vprašanje pravnega položaja Cerkve, ki je bil urejen na podlagi zakonov iz Avstro-Ogrske ter posameznih ustavnih in zakonskih določil Kraljevine SHS/Jugoslavije (posebej opozori na uvedbo kance-lparagrafa leta 1921), saj do ratifikacije konkordata, ki bi prinesel kar nekaj novosti, ni prišlo.

Avtor je v obravnavo cerkvenih razmer na Slovenskem vpel tudi prisotnost Cerkve v šolskem sistemu. V Kraljevini SHS/Jugoslaviji je bila njegov deležnik, in sicer do univerzitetne ravni – Teološke fakultete, ene od ustanovnih članic Univerze v Ljubljani. Z osnovno in srednjo šolo so bili duhovniki povezani kot kateheti, ki so bili zakonsko izenačeni z učitelji. Avtor predstavi pravno ureditev poučevanja verouka v šolah in razmere ter odnose, ki so jih ob tem oblikovali. Ugotavlja, da so duhovniki imeli največje težave glede vprašanja nadzorovanja šol, izvajanja verouka brez katehetskih nagrad, obiska učencev pri sv. mašah in duhovnih obnovah, nadzorstva pri obisku sv. maš in verskih obnov, organiziranja šolskih izletov na praznike in nedelje ter zaradi nasprotovanj liberalnega učiteljstva. Tu opozarja, da je bilo »medsebojno sodelovanje in dejansko stanje v osnovnih šolah [...] vsekakor najprej odvisno od ljudi, ki so imeli v tem sistemu določene funkcije: župnik, šolski upravitelj in učiteljski zbor. Upoštevati moramo tudi določen vpliv liberalnega tabora na učitelje. Ta vpliv sicer ni bil povsod enak in je bilo spet odvisno tudi od župnika, kako diplomatsko je znal sodelovati s šolo, da se je po eni strani čimbolj držal cerkvenega prava, po drugi strani pa na nek način sodeloval s šolskimi oblastmi. Čeprav ni recepta ali boljše ali slabše pokrajine naše države, kjer bi (ne) bile težave zaradi liberalnih pogledov, je vsekakor potrebno poudariti, da so bile izjeme bolj redke. Učiteljstvo je bilo v času med vojnama dokaj liberalno. Če ni direktno nasprotovalo Cerkvi in svojemu župniku, pa je z liberalno usmeritvijo učiteljstva vsaj simpatiziralo.« (167) Avtor predstavi posamezne primere takega dogajanja ter ideološka in politična trenja na vzgojno-izobraževalnem področju.

Dejavnost Cerkve ter cerkvene razmere na Slovenskem v obdobju Kraljevine SHS/Jugoslavije avtor posebej prikaže prek položajev duhovništva v cerkvenem sistemu. Duhovništvo sta sestavljala višja duhovščina in – kot je glede na svoja raziskovalna spoznanja tehtno zapisal – duhovniški proletariat. V ljubljanski škofiji so višjo duhovščino predstavljali škof, stolni kapitelj s kanoniki, cerkveno sodišče in kolegialni kapitelj v Novem mestu. Avtor predstavi delovanje omenjenih cerkvenih predstavnikov in ustanov, opozori pa tudi na pomen in vpliv posameznih profesorjev Teološke fakultete (dr. Aleš Ušeničnik, dr. Franc Ušeničnik) in duhovnikov, ki so se politično udejstvovali (dr. Anton Korošec in drugi). Nato se ustavi pri obeh ljubljanskih škofih v tem obdobju – dr. Antonu Bonaventuri Jegliču in dr. Gregoriju Rožmanu. Za Jegličev

čas (do 1930) ugotavlja, da je pomenil obdobje notranjega urejanja, zgrajevanja, utrjevanja in spodbujanja notranjega življenja Cerkve in moderne pastorage, medtem ko so obdobje škofa Rožmana zaznamovali velike manifestacije, uspehi v liturgičnem gibanju, dokončne priprave in izdaja Rimskega obrednika v slovenskem jeziku ter poenotenje Katoliške akcije (KA) v Slovensko katoliško akcijo kot krovno organizacijo, ki je združevala mladce in dijaško zvezo. Avtor ovrže v zgodovinopisju razširjeno oceno, da so škofa Jegliča z intrigo pripravili do upokojitve. Opozori, da je Jeglič sam predlagal Rožmana za škofovski položaj. »Glede na to, da je bil škof Jeglič star osemdeset let, da ga je zadela rahla kap in da je omenjal veselje nad svojim naslednikom, je težko verjetna teza o raznih intrigah klerikalcev, ki so škofa odstavili, ampak lahko iz njegovih zapisov vidimo odnos zrelega in odgovornega moža, ki so mu moči opešale in je spoznal, da bo moral svojo nalogo prepustiti mlajšim.« (181)

Avtor nato predstavi delovanje lavantinskih škofov – dr. Mihaela Napotnika (do 1922), dr. Andreja Karlina (od 1923 do 1933) in dr. Ivana Jožefa Tomažiča (od 1933). Škof Napotnik je večino svojega delovanja opravil pred jugoslovanskim obdobjem, njegov prispevek v cerkvenem življenju v tem času pa je bilo spodbujanje in razvijanje že vpeljanih in organiziranih institucij in dejavnosti. Škof Karlin je močno podpiral cerkvena in krščanska društva, spodbujal je delovanje KA, pod njegovim vodstvom se je razvilo čaščenje Srca Jezusovega, spodbujal je tudi podiplomski študij in skrbel za odličen naraščaj visokošolskih profesorjev. Škof Tomažič pa si je prizadeval za duhovno prenovitev in poglobitev župnij, duhovništvo in redovništvo je navajal k intelektualnemu izpopolnjevanju, uvedel je »duhovniško soboto«, in skrbel za uvajanje KA. Škofje na Slovenskem so si v obravnavanem obdobju močno prizadevali za pospeševanje združenj, katoliških društev, organizacij za spodbujanje in poglobljanje vere, nravnosti, družbene pravičnosti in reševanje problemov na socialnem področju. Izražali so jasne zahteve po verski svobodi, odpravi revščine in se zavzemali za dobro vzgojo duhovnikov.

Drugo skupino oziroma podobo in dejstvo duhovščine ter duhovniškega poklica je predstavljal že omenjeni duhovniški proletariat. To so bili duhovniki, običajno kaplani in beneficiati, a tudi župniki, ki so živeli v skrajni bedi, brez zadostnih sredstev za nakup osnovne obleke, hrane, morebitno bolniško oskrbo, zdravljenje ali selitev na drugo delovno mesto. Avtor predstavi tipične in resnično trpke primere omenjenega položaja duhovniškega proletariata. Ob tem je morala biti oseba, ki naj bi bila postavljena za župnika, po Zakoniku cerkvenega prava iz leta 1917 najprej duhovnik, lepega življenja, učena, goreča za duše in razumna. Po svojih dušnopastirskih opravilih je predstavljala temelj izvršilne oblasti škofa. Njen glavni del je bil duhovniški proletariat, ki je bil hkrati tudi glavni vir za škofove stike z verniki. Največji vir informacij so bile v teh primerih vizitacije župnij. Bedno in neurejeno gmotno stanje kuratnega (pomožnega) klera, predvsem duhovniškega proletariata, so skušali omiliti z Duhovniškimi podpornimi društvi (DPD), ki so jih začeli ustanavljati v drugi polovici 19. stoletja. DPD in sklad za obbolele duhovnike sta nekoliko blažila težko gmotno stanje kuratnega klera na župnijah, nista pa pomenila rešitve njegovega gmotnega problema.

V naslednjem vsebinskem sklopu svojega dela avtor razčleni položaj duhovščine v Kraljevini SHS/Jugoslaviji po petih bistvenih področjih – gmotnem, socialnem, medijskem (njene podobe v javnosti), odnosu do politične ureditve in oblasti in sodnih procesih proti duhovščini. Gmotni položaj predstavi po posameznih prihodkih duhovnikov v dušnem pastirstvu: kongrui s starostno doklado, draginjskih dokladah, pokojninah, katehetskih nagradah, fasijoniranih dohodkih (dohodkih od zemljišč, obračunanih po čistem katastrskem dohodku in odbitku vseh davkov, rent, bere in štolnine – pristojbin, plačanih ob različnih obredih), beri in štolnini. Duhovniki niso imeli državnih plač kot državni uradniki. Razen katehetov, ki jim je plačo dajalo prosvetno ministrstvo, in bogoslovnih profesorjev ter kanonikov, ki so bili postavljeni v I. uradniško kategorijo, so dobivali svoje mesečne dohodke iz fonda verskega sklada (premoženja po jožefinizmu ukinjenih samostanov); leta 1918 ga je prevzela država in ga neposredno pred drugo svetovno vojno vrnila Cerkvi. Dohodke duhovnikov so nakazovali iz državne dotacije verskega sklada, pokojnine pa so bile določene glede na zadnjo sistematizirano kongruo delovnega mesta in delovno dobo. Osnovni duhovniki prejeli na leto brez draginjskih doklad so bili realno zelo nizki in so povzročali številne stiske. Gmotni položaj duhovniškega proletariata ter onemoglih ali bolnih duhovnikov je bil težak, praktično večkrat nevzdržen. Zaradi neurejenih razmer – pravno neurejenostjo posameznih dohodkov, ki so bili s tem predmet različnih razlag – so lahko po presoji neke državne instance izpadli, čeprav bi bil pod določenimi pogoji duhovnik do njih upravičen. Veliko težavo je predstavljalo tudi vprašanje gmotne pomoči ob boleznih in zdravljenju ter selitvah duhovnikov med oddaljenimi kraji. Duhovniki so morali vse, ne le osebnih stvari, knjig in obleke, ampak tudi pisarniške in stanovanjske premičnine (pohištvo), ob podpori drugih, največkrat plačanih oseb, odpeljati na novo delovno mesto. Stroški prevoza z vozovi, konji in/ali železnico so silno narasli in običajno krepko presegali redne dohodke duhovnikov. »Država je sicer skušala omiliti ekonomsko-socialno krizo z dodatki in enkratnimi pomočmi ali pa povrnitvijo določenih stroškov, kar pa je bila le začasna rešitev, saj ni trajno reševala nemogočega socialnega in ekonomskega položaja duhovnikov. Katoliška cerkev je tukaj zamudila priložnost, da bi tudi notranje uredila razmerja, ker je najprej pričakovala sprejetje konkordata in s tem ureditev razmer med Katoliško cerkvijo in državo, kar pa se ni uresničilo.« (313)

V slabem položaju so bili tudi upokojeni duhovniki. Ob upokojitvi so imeli veliko težav, začeni s problemom, kje sploh naprej bivati. »Če so bili še kolikor toliko zdravi, se jih je lahko usmiliti kakšen prijatelj, župnik v aktivni službi, in jih sprejel k sebi. Vendar je v takem primeru nastopilo vprašanje plačevanja hrane in ogrevanja. Pokojnine so bile majhne, izdatki, sploh če je bilo potrebno kakšno zdravljenje, pa veliki.« (315) Težak gmotni položaj upokojenega duhovnika je avtor prikazal s primerom znamenitega Jakoba Aljaža, narodnoobrambnega graditelja slovenskega planinstva, skladatelja, planinskega pisca in varuha triglavskega pogorja (221–222, 332). »Zanimivo pa je,« je pripisal, »da je tako pomemben človek, kot je bil župnik Aljaž, s tolikimi poznanstvi in tudi zaslugami za Kraljevino SHS/Jugoslavijo in Slovenijo ostal v takem položaju

vse do svoje smrti. V njegovem primeru se na zgovoren način kaže odnos državnih oblasti in voditeljev do predstavnikov Katoliške cerkve.« (222)

Avtor se nato ustavi pri družbeni dejavnosti duhovščine oziroma, kot pravi, njenem socialnem položaju. Spomni, da so bili v zgodovini duhovniki vsaj v večini bolj izobraženi od večine prebivalstva. Poleg opravljanja svoje osnovne dejavnosti – dušno-pastirske službe – so imeli še mnogo drugih funkcij. Tako kot pred tem so tudi v obravnavanem obdobju pospeševali kulturo in izobrazbo med preprostim ljudstvom. Zelo intenzivno so se ukvarjali s sodobnimi mediji. Izdajali so revije in časnike, v katere so pisali članke, od otroških nabožnih revij do političnih listov, kakršen je bil Slovenec, ki je v svoji dobi močno zaznamoval javno mnenje in bil eden od temeljnih usmerjevalcev dnevne politike. Pisali so tudi v znanstvene revije in objavljali lastna dela. Ogromen je bil njihov prispevek pri moralnem dvigu ljudstva in vzgoji, predvsem po prvi svetovni vojni, ko so se borili proti nasilju, alkoholizmu in revščini za socialno pravičnost. »V temelju vsega je bil boj za utrjevanje in razširjanje božjega kraljestva, ki ga živimo kot Slovenci, torej tudi boj za narodno vprašanje, kjer so ob prelomnih dogodkih tudi duhovniki odigrali pomembno vlogo za dobrobit naroda.« (240) Avtor pri tem opozori na problematiko Cerkvi očitanege t. i. klerikalizma. Ugotavlja – kar je v literaturi mogoče zaznati –, da je večkrat »zaslediti težnjo, da bi vse težave in probleme tedanjega časa zvalili na problem klerikalizma«. (Ibid.) Navaja Aleša Ušeničnika, ki je na očitke o političnem in družbenem delovanju duhovščine odgovarjal, da je ljudstvu dolžna tolmačiti krščansko pojmovanje teh vprašanj in se na tej podlagi zavzemati za njihovo rešitev. S teološko besedo avtor pristavi takole: »Boj za nravnost in božje kraljestvo je bil stalen trud večine duhovnikov.« (241) In opozarja, da si zaradi njihove izredne družbene dejavnosti »zgodovinskega obdobja vse do druge svetovne vojne [...] ni mogoče predstavljati brez vpliva duhovnikov«. (240) Opozori še na kulturno-umetniško delovanje duhovnikov, njihove usmeritve na tem področju in enega od največjih slovenskih literarnih ustvarjalcev med njimi – Frana Saleškega Finžgarja.

Javno podobo duhovništva je ustvarjal tudi edini tedanji množični medij – časopisje. V njem so se odslikavale vse značilnosti kulturnega boja na Slovenskem. Avtor opozori na glavne značilnosti v pisanju katoliške strani, ki je v svojem tisku pozitivno predstavljala Cerkev, njeno dejavnost in njene člane, in na glavne značilnosti v pisanju liberalne strani, ki se je o Cerkvi in duhovništvu izražala izrazito kritično in v dejanjih cerkvenih predstavnikov predvsem iskala t. i. klerikalizem. Opozarjala je tudi na zlorabo alkohola in deviacije, ki so zadevale spolno področje. Avtor bi morda lahko opozoril tudi na opazno kulturnobojno pisanje marksističnega tiska, zlasti v dvajsetih letih socialnodemokratskega, res pa je, da se vprašanje protikatoliške kulturnoboje ne drže zgodovinsko najznačilneje navezuje na liberalni tabor.

Položaj duhovništva v družbi avtor prikaže tudi na ravni odnosa, ki ga je do njega izražala politična oblast. Duhovniki so bili stalno bolj ali manj opazovani. Težave so se lahko pojavljale z odrekanjem zakramentov Sokolom, izobešanjem »napačnih« (slovenskih) zastav ob državnih praznikih, prijavami pridig ali krivimi ovadbami. Politični pritiski oblasti na duhovnike so se stopnjevali po uvedbi kraljeve diktature leta 1929.

Avtor predstavi več primerov takega ravnanja in tudi sodne postopke proti duhovščini (v zvezi s Sokolom, političnimi usmeritvami diktature in pritožb glede bere). Posebej se ustavi pri znanih šenčurskih dogodkih (1932) in z njimi povezanim sodnim procesom v Beogradu (1933). Ugotavlja, da so bila preganjanja duhovščine »izrazito močna na Gorenjskem, predvsem v srezih Radovljica, Kranj in Kamnik. Dolenjska, Štajerska in Prekmurje so bili teh napadov deležni v občutno manjši meri. Vsi ti napadi so bili pogojeni tudi s civilnim prebivalstvom, uradniki in šolniki, ki so bolj ali manj »pazili« na obnašanje, govorjenje, predvsem pa pridiganje župnikov in kaplanov. Očitno je bil tukaj karakter Štajercev, Prekmurcev in Dolenjcev vseeno nekoliko milejši in so na stvari gledali bolj blago kakor pa Gorenjci, pri katerih se včasih zdi, da je kakšen pristaš nalašč prišel pred župnika s sokolskim znakom, da bi videl, kaj bo naredil in imel tako vzrok za tožbo. Poleg tega je bil duhovnik na Štajerskem in v Prekmurju kot narodni buditelj in zaščitnik verjetno nekoliko drugače sprejet kakor na Gorenjskem.« (285)

V zadnjem vsebinskem sklopu svojega dela se avtor posveti odnosom med duhovščino. Ti so pomembno vplivali na njeno družbeno vlogo in ugled v javnosti. Najprej predstavi odnos duhovščine do višje cerkvene oblasti (škofov). Z njimi je bila v stiku s poročili (predvsem ob birmah), ob oddaji vizitacijskih poročil in preko dekanijskih konferenc, ko so pripravljali referate o različnih vprašanjih, ki so jih škofje pred tem predstavili v škofijskih listih. Zbrane zapiske in referate so dekani posredovali ordinarijem, ki so odgovore, zopet v škofijskih listih, posredovali duhovnikom. Druga medsebojna komunikacija je potekala po osebni korespondenci ali ob osebnih srečanjih. Avtor ob tem spomni na znani spor med Jegličem in župnikom na Sori pri Medvodah Antonom Bercetom leta 1905 ter na prav tako znani primer odstopa župnika pri Sv. Jakobu v Ljubljani Janka Barleta s poslanskega položaja v Beogradu, h kateremu ga je leta 1932 navedel škofijski ordinariat. Ugotavlja pa, »da se praktično v vseh opisih, tudi v uradnih dopisih z obeh strani, torej s strani škofov kakor tudi naslovljenec, kaže določena mera medsebojnega spoštovanja, sploh s strani duhovnikov do svojega škofa. Čutiti je, da to ni samo šef, glavni nadrejeni, ampak je v delu za Božje kraljestvo Kristusov namestnik. V tem primeru pa mu gre spoštovanje ne le iz strahu kot nadrejenemu ali iz spodobnosti, ampak za spoštovanje iz vere, ki pa je globlje in prihaja iz srca.« (298)

Kar zadeva politiko, so škofje udejstvovanje duhovnikov na tem področju presojali vsak po svoje. Jeglič ga je spodbujal, Rožman zavračal, enako tudi Tomažič, Karlin pa je po preroku Izaiji (56,10) zagovarjal stališče, da duhovniki v vprašanjih, ki zadevajo njihovo pozornost, ne smejo ostati »mutasti psi«. (295) Avtor opozarja, da sta se slovenska cerkvena voditelja tridesetih let, Rožman in Tomažič, razlikovala v vprašanju enotnosti med katoličani. Tomažič se je zavzel za premostitev razlik, Rožman pa je zagovarjal popolno ločitev duhov in podiranje mostov. Sicer pa sta oba škofa imela enaka stališča glede boja proti fašizmu nacionalsocializmu in komunizmu ter glede Katoliške akcije in sodobnih gibanj v Katoliški cerkvi. »Škofa sta soglasno delovala v dobro slovenskega naroda, seveda na različnih mestih, škof Rožman v središču slovenskega političnega dogajanja, škof Tomažič pa bolj na obrobju.« (296) Glede škofa

Rožmana avtor opozori še na oceno zgodovinarja prof. dr. Staneta Grande, ki sicer zadeva kasnejši čas, pomaga pa dopolnjevati pogled na eno od pomembnih vprašanj slovenske novejšje zgodovine. »Ta meni, da je bil [Rožman – op. J. P.] ‚antipolitični talent‘, saj ni imel posluha za politiko pa tudi za papeževe enciklike ne: ‚Politika, ki sloni na pragmatičnosti, mu je bila tuja. To je bila njegova velika osebna tragedija.‘« (300)

Avtor se nato posveti odnosom znotraj duhovniških vrst. V strnjeni obliki jih je opredelil takole: »Čeprav so duhovniki posebna skupina ljudi v družbi, so vendarle ljudje, ki so se odločili za isti cilj, rast božjega kraljestva med ljudmi. Čeprav imajo isti cilj, pa zaradi medsebojne različnosti, življenjskih izkušenj, obdarovanosti, talentov in drugih lastnosti niso vsi videli in želeli enake poti do tega cilja. Ker so bili kot ljudje različni, je tudi med njimi prihajalo do napetosti, čeprav se lahko vidi iz raznih osebnih zapisov in korespondence, da hudih zapletov ali nasprotovanj med duhovniki samimi ni bilo. Nekaj razlogov je tudi v sami organizaciji Katoliške cerkve in zgodovinski dano-sti. Duhovnikov je bilo več in je škof lažje zapolnil delovna mesta. Ker je bilo tudi več kaplanov, so se večkrat menjavali. Župniki so v glavnem ostajali na župnijah za daljše obdobje. Sodelovanje je bilo torej kar zgledno in v vizitacijah župniki kar lepo ocenjujejo svoje kaplane. Odnosi so bili pogojeni tudi z zunanjimi dejavniki. Če je bila kaplanija ločena in je imel kaplan tudi svojo gospodinjo, potem sta se z župnikom srečevala redkeje. Če sta živela v isti hiši in imela skupno gospodinjstvo, pa je bilo to življenje bolj družinsko.« (303)

Zadnjemu vsebinskemu sklopu avtorjevega dela sledijo sklep (311–316), povzetek/abstract v slovenskem (317–319) in angleškem jeziku (320–322), priloge (323–374), seznam virov in literature ter spletnih virov (375–391) in imensko kazalo (393–396). Pridana so še uredniška navodila sodelavcem AES, seznam njenih dosedanjih publikacij in predstavitev avtorja, sicer župnika v Trzinu. (407)

V zaključnih vsebinskih razdelkih svojega dela avtor še enkrat poudari dosežena raziskovalna spoznanja. V sklepu opozori na njihovo glavno os, to je ugotovitev, da je neurejen položaj specifične skupine, ki so jo sestavljali duhovniki, izhajal iz neurejenih odnosov med družbo in Katoliško cerkvijo. (311) Glede gmotnega položaja duhovnikov dodaja, da je DPD imel premalo sredstev za pomoč duhovnikom, »ki so zaradi bolezni morali plačevati zdravljenje. S strani škofije je bilo premalo spodbud, da bi se društvo poživilo, celo več, v škofiji so ustanovili dodatno ustanovo, finančni sklad za obbolele duhovnike. Za pomoč duhovnikom sta bili tako pristojni dve instituciji, od katerih nobena ni bila sposobna rešiti problemov socialnega skrbstva. Iz vsega tega se lahko sklepa, da so tudi škofoje naredili premalo ali praktično nič, da bi se položaj duhovščine izboljšal.« (315–316) V povzetku pa znova opozori, »da je bila duhovščina popolnoma neenotna družbena skupina, v kateri je prihajalo do velikih razlik in težav na socialnem in gmotnem področju. Položaj duhovščine je bil sistemsko neurejen in zato vir skrbi, težav in razlik med duhovniki.« – »Na tem področju tudi Katoliška cerkev sama s svojim vodstvom ni naredila dovolj, da bi se sistem izboljšal.« (319)

Dragocen vpogled v družbeni položaj in življenje slovenskih duhovnikov v prvi jugoslovanski državi omogočajo priloge, razdelek, v katerem je objavljeno 52 dokumentov, ki

jih avtor odbral iz šestnajstih različnih fondov Nadškofijskega arhiva Ljubljana in Arhiva Republike Slovenije. V njih predstavlja zanimivo oceno, ki so jo na cerkveni strani podali o povojnih razmerah (nravno in versko opustošenje, družbene razmere) v Sloveniji, sicer pa opozori na različne disciplinske zadeve, ki so zadevale duhovništvo, odnose med njim, zdravstveni in gmotni položaj duhovnikov, probleme duhovnikov s šolskimi oblastmi, odnose med duhovščino in Sokolom, pritožbe o nekorektnem ravnanju župnikov, ocene oblasti o političnem delovanju duhovščine in odgovore cerkvene strani nanje ter pritožbe zaradi preganjanja in nadzorovanja duhovnikov. Avtor je v predgovoru dobro zapisal, da dokumenti, ki so v prilogah večinoma prvič zbrani na enem mestu, »še dodatno osvetljujejo samo problematiko družbenega položaja duhovnikov v zamejenem prostoru in času«. (19)

S svojo široko zastavljeno in dosledno izpeljano raziskavo je avtor opravil veliko delo in pomembno obogatil spoznavanje časa prve jugoslovanske države. Družbeno vsebino, ki jo je porajala v slovenskem prostoru, je razgrnil z vidika stanu, katerega življenje, delovanje in položaj v splošnem pogledu, razen kulturnobojnega vzgiba ali pa opozoril idejnopolitičnega značaja, niso bili predmet posebnega zanimanja oziroma skrbi. Večkrat – tako v tedanjem času kot kasneje – poprek uveljavljena predstava o dobro živečem duhovništvu, ki socialnih tegob ne pozna, kar ga ločuje od širše skupnosti, se v primeru številnega duhovniškega proletariata pokaže za nevzdržno. To zahteva upoštevanje novega dejstva v sestavnici pogleda na gmotne in socialne razmere v Kraljevini SHS/Jugoslaviji, ki jim predstavljena monografija pridaja novo in tehtno osvetlitev. Avtor je vsekakor izpolnil tisto, kar je zapisal v predgovoru: »Naj tudi to delo prinese objektivnejši pogled na ta del zgodovine in zapolni vrzel, o kateri se je do zdaj samo domnevalo, sami dokumenti in korespondence pa določeno stanje zdaj neovrgljivo potrjujejo.« (Ibid.) Monografija je nujno potreben prispevek k nadaljnjemu poznavanju slovenske novejšje zgodovine, njene družbene razgibanosti in zgodovine Cerkve na Slovenskem.

Monografija Boštjana Gučka »Nosi le zakrpano obuvalo«: oris družbenega položaja duhovščine na Slovenskem (1918–1941) je dopolnjena in za tisk pripravljena doktorska disertacija, ki jo je avtor pripravil pod mentorstvom zasl. prof. dr. Bogdana Kolarja in leta 2019 ubranil na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani. Opozoriti velja, da je Boštjan Guček avtor še več drugih opaznih del s področja cerkvene zgodovine, ki jih je pripravil ob svojem duhovniškem poklicu.

Jurij Perovšek